

TAALPOLITIEK EN V.B.

A. FRANSE TAALPOLITIEK 1796-1814.

Voor het taalgebruik in Vlaanderen betekent de Franse tijd een belangrijk keerpunt, inzonderheid van het ogenblik af dat onze gewesten, bij decreet van de Conventie, op 1 oktober 1795 geannexeerd werden door Frankrijk en hun inwoners als Franse staatsburgers werden beschouwd. Gezien de jakobijnse, strak centraliserende staatsopvatting die het revolutionaire en postrevolutionaire Frankrijk kenmerkte, kwam dit neer op een poging tot systematische en volledige assimilatie van onze gewesten, zonder rekening te houden met hun eigen aard, traditie, taal en instellingen. Ze werden volledig op Franse leest geschoeid en van Parijs uit bestuurd, dat zich ter plaatse deed vertegenwoordigen door Fransen die alle sleutelposities in handen hadden. Dit kon niet anders dan de verfransing sterk in de hand werken temeer daar de Franse overheden - en dat is wel een heel nieuw aspect - voor het eerst een bewust op verfransing gerichte politiek voerden. Nooit eerder, ook niet tijdens de diverse Franse bezettingen van ons land in de 17de en 18de eeuw, hadden de overheersers pogingen in die zin gedaan.

Voor het eerst kwam met de Franse Revolutie het streven tot uiting om door de eenheid van de taal de eenheid van de natie te bevorderen. In Frankrijk zelf werden de „patois” (dialecten) en „idiomes” (Bretoens, Duits, Vlaams, Catalaans enz.) beschouwd en bestreden als wapens in de handen van de reactie, als hinderpalen die het doordringen van de vrijheidsideeën belemmerden en een aanzienlijk aantal burgers verhinderden deel te nemen aan het democratisch openbaar leven. Kenschetsend voor die mentaliteit was de reactie van Publicola Chausard, commissaris van de Conventie in ons land, toen hij er alleen in slaagde zich door de burgemeester van Meerhout te doen verstaan door zijn toevlucht te nemen tot het Latijn : hij verdacht het „despotisme” er zeer sterk van deze verscheidenheid van taal zorgvuldig in stand gehouden te hebben om de doorbraak van de nieuwe gedachten te verhinderen.

Daarenboven werd de verfransingspolitiek ook beschouwd als een belangrijk middel om de integratie van onze gewesten bij Frankrijk te bevorderen. Typisch was de reactie van de minister van Binnenlandse Zaken, toen een aantal gemeentebesturen in het Vlaamse land hem wezen op de moeilijkheden die zij ondervonden om de wetgeving op de burgerlijke stand te doen eerbiedigen. Op 30

Brumaire van het jaar V (20 november 1796) antwoordde hij : „De wet, burgers, bepaalt uitdrukkelijk dat alle openbare akten in het Frans opgesteld moeten zijn, het is door de taal dat de mensen op de meest intieme wijze verbonden worden, en u moet aanvoelen hoe belangrijk het is dat die nieuwe band de burgers van de verenigde departementen aan de Republiek hecht. Er dient een einde gesteld aan een verscheidenheid die een hinderpaal zou betekenen voor deze eenheid. Iedere tolerantie op dit stuk is schadelijk voor het algemeen welzijn, alleen de meest volstreckte noodzakelijkheid kan ze rechtvaardigen, u mag alleen in uiterste gevallen dulden wat u in het geheel niet kunt verhinderen”. Deze uitlating schetst wel in welke geest de verfransingspolitiek werd gevoerd. Dit kwam op alle vlakken tot uiting. Wat het onderwijs betreft, spannen de overheden zich in om overal lagere scholen op te richten, waar het Frans naast het Vlaams onderwezen werd en waar de onderwijzers door een examen hun kennis van het Frans moesten bewijzen. Op de middelbare en hogere onderwijsinstellingen die zij in het leven riepen (écoles centrales, lycées, speciale scholen voor geneeskunde en rechtenstudie) werd het onderwijs uitsluitend in het Frans gegeven. Nog systematischer was de poging om administratie en gerecht te verfransen. Op 15 juni 1803 werd voorgeschreven dat binnen het jaar alle openbare akten in het Frans opgesteld zouden zijn, waarbij dan op verzoek van de partijen een Nederlandse vertaling gevoegd mocht worden. De onderhandse akten mochten in het Vlaams opgesteld zijn, maar wanneer zij ter registratie werden aangeboden, moesten zij op eigen kosten vergezeld zijn van een Franse vertaling, door een beëdigd vertaler bevestigd. De notarissen moesten de testamenten in het Frans opstellen : er kon een vertaling aan toegevoegd worden, maar die vertaling had dan niet dezelfde authenticiteit als de Franse tekst.

Wat het gerecht betreft, moesten alle pleidooien in het Frans worden gehouden en werden ook de vonnissen in die taal uitgesproken. Stukken in het Vlaams moesten vergezeld zijn van een Franse vertaling, goedgekeurd door een beëdigd vertaler. Er werd een beroep gedaan op tolken om Fransonkundige personen te ondervragen.

Zelfs het uiterlijk van onze steden en grote gemeenten moest verfranst worden. Aldus verordende de prefect van het Leiedepartement op 10 november 1806, dat de opschriften van de openbare gebouwen eentalig Frans moesten zijn, die van herbergen en winkels mochten tweetalig zijn, evenals de straatnaambordjes. Toch gaf hij de maires van Kortrijk en Menen niet de toestemming om tweetalige straatnaambordjes aan te brengen : dit mocht inderdaad, volgens hem, slechts gebeuren in gemeenten „waar het Frans zo weinig gebruikelijk is, dat de vertaling voor de inwoners onontbeerlijk is”, maar niet in steden als Kortrijk en Menen „waar bijna de ganse bevolking Frans spreekt”(!). Op eigen initiatief besliste de maire van Brugge enkel Frans-talige straatnaambordjes aan te brengen en de prefect steunde op dit voorbeeld om aan de maire van Oostende het gebruik van tweetalige bordjes te weigeren. Aan de maire van Ruiselede liet hij weten dat, indien deze het „absoluut noodzakelijk achtte aan de (Franse) opschriften een vertaling toe te voegen”, deze eronder aangebracht moest

worden en in een kleine lettertype. Aan de vaste wil van de overheden om onze gewesten te verfransen kan dus niet getwijfeld worden. Nochtans, hoezeer de ambtenaren ook op strikte toepassing van de wet stonden en hierbij veeleer met een overdreven ijver dan met soepelheid te werk gingen, toch dienden zij rekening te houden met de weerstand die zij ondervonden: geen actieve en bewuste weerstand, maar een passieve, wegens de onkunde van het Frans bij de brede volksmassa's. Het bleek in vele gevallen dan ook onmogelijk lagere scholen op te richten bij gebrek aan onderwijzers die het Frans machtig waren. Het was eveneens lang niet overal mogelijk de registers en akten van de openbare stand in het Frans op te stellen. Zo zag men zich verplicht, ten behoeve van de gemeentebesturen in het Vlaamse land, vertalingen van de wetteksten uit te geven, enzovoort. Voorzover het werkelijk niet anders kon, werd het bestaan en gebruik van het Vlaams op de lagere niveaus geduld. Men kan nochtans twijfelen, of het werkelijk in de bedoeling lag die lagere standen te verfransen. Inderdaad, ondanks de oorspronkelijke democratische idealen leidde de Franse Omwenteling uiteindelijk tot de vervanging van de vroeger geprivilegieerde standen, inzonderheid de adel, door een nieuwe: de censusklasse, de burgerij, die zich door fortuin en ontwikkeling van het gewone volk onderscheidde. Welnu, op de verfransing van die nieuwe leidende stand hebben de Franse overheden hun inspanningen gericht, zonder zich te bekommeren om de armoedige en ellendige massa in de steden en op het platteland, die van iedere cultuur verstoken bleef en geen enkele rol in het openbaar en maatschappelijk leven speelde en als passief object werd beschouwd. Die massa werd niet verfranst, maar daarvan ging ook geen verzet tegen de verfransing uit. Bij de burgerij integendeel vond de verfransingspolitiek een dankbare voedingsbodem; zij was de grote profiteur van de omwenteling en kon niet anders dan sympathie koesteren voor het regime waaraan zij haar opkomst te danken had. Zij kon slechts een rol spelen in het sociale leven in de mate waarin zij zich verfranst. Zij nam, om zich op een hoger maatschappelijk peil te verheffen, de levenswijze van de vroegere elite over, waarvan de verfransing een integrerend bestanddeel was: reeds op het eind van het oude regime gold het gebruik van het Frans inderdaad als een maatstaf van sociale superioriteit bij de adel en bij het rijkere en meer ontwikkelde deel van de burgerij.

Het mondaine gezelschapsleven en het op Parijs georiënteerde cultuurleven - bij gebrek aan een eigen cultuur, waarvan het Nederlands de drager kon zijn - droegen dus ook tot de verfransing van de burgerij bij. De taalpolitiek was slechts één element in een complex van krachten die de verfransing in de hand werkten. Dat verklaart trouwens het succes van die politiek, in tegenstelling met de taalpolitiek van Willem I tussen 1815 en '30, die op aanzienlijke weerstand stuitte en haar doel niet bereikte.

Enkel indien men het onontbeerlijk verband legt tussen de taalpolitiek van de Franse overheden en de maatschappelijke ontwikkeling waarin zij een gunstige voedingsbodem vond, komt men tot een juist inzicht: die politiek heeft slechts kunnen slagen, omdat - in de mate dat - zij beantwoordde

aan tendensen en neigingen die bij de opkomende burgerij aanwezig waren. Dwang speelde ongetwijfeld een belangrijke rol, maar dan naast en in samenhang met spontane factoren die de verfransing bevorderd hebben, waarbij de laatste wellicht de doorslag gaven.

LITERATUUR : F. Brunot, *Histoire de la langue Française des Origines à 1900. XI La Révolution et l'Empire. Le français langue nationale* (1927); - L. Picard, *Geschiedenis van de Vlaamsche en Grootnederlandsche Beweging*, I (1937; 1942, tweede druk); - M. Deneckere, *Histoire de la Langue française dans les Flandres (1770-1823)* (1954); - H.J. Elias, *Geschiedenis van de Vlaamse Gedachte*, I (1963).

MARCEL DENECKERE

B. NEDERLANDSE TAALPOLITIEK 1814-'30.

1. DOEL VAN WILLEM I: EEN STAATS- EN NATIONALE TAAL.

Na de Franse overheersing (1794 /95-1814) heeft ook koning Willem I de politieke betekenis van de taal als eenheid vormende factor van de nieuwe staat, het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden, tot uitdrukking willen brengen. Het Nederlands, de taal die door ongeveer 75 % van de bevolking werd gesproken en die als draagster van de Nederlandse gedachte tegelijk met de geestelijke onderbouw van het Rijk een effectieve barrière tegen Frankrijk tot stand kon brengen, werd tot landstaal verheven.

De meertaligheid in het Zuiden, de verfransing van het Vlaamse land en het ontbreken van een Nederlandstalig ambtenarenapparaat noopten Willem I tot een geleidelijke realisering van zijn taalpolitiek. Hij verbond de uitvoering aan de afbraak van de Franse taaldecreten.

2. VOORBEREIDING EN UITVAARDIGING VAN DE TAALBESLUITEN.

Op 1 oktober 1814 besliste de Koning dat ook Nederlandstalige akten mochten worden geregistreerd en dat de akten van de burgerlijke stand in de streektaal opgesteld dienden te worden. Tevens kondigde hij nieuwe taalmaatregelen aan. Deze verschenen pas in september 1819 en werden eerst in januari 1823 van kracht. Tot dan bleef het Frans zijn overheersende positie in de administratie, het gerecht en het onderwijs behouden. Wel heeft de regering van de mogelijkheid gebruikt gemaakt om door benoeming, aanbeveling en eigen voorbeeld het Nederlands te verbreiden. Hierdoor werd de voortgaande verfransing van de Vlaamse gewesten in sterke mate beperkt.

Toen de Koning begin 1817 advies vroeg over de aangekondigde taalmaatregelen, heerste daaromtrent in regeringskringen ernstige verdeeldheid, ondanks de eensgezindheid over het einddoel van de taalpolitiek. De minister van Binnenlandse Zaken, P.C.G. de Coninck van Outryve, pleitte voor wettelijke taalvrijheid die, onder druk van de regering en met medewerking van de ambtenaren, zou resulteren in de feitelijke erkenning van het Nederlands als landstaal en in de volledige vernederlandsing van de Vlaamse gewesten. Daarentegen verdedigde de minister van Justitie C.F. van Maanen de onmiddellijke en verplichte vernederlandsing van het officiële leven in het Vlaamse land en de progressieve verbreiding van het Nederlands in de anderstalige gewesten. De Koning opteerde ten slotte voor dwangmaatregelen die na een overgangstijd van kracht zouden worden. Het Koninklijk Besluit van 15 september 1819

bepaalde dat in de provincies Limburg, Antwerpen, Oost- en West-Vlaanderen van 1 januari 1823 af alle bestuurlijke, rechterlijke, financiële en militaire ambtenaren in de uitoefening van hun ambt de landstaal moesten gebruiken. Elke ambtenaar in deze provincies die op dat ogenblik het Nederlands niet of onvoldoende kende, zou naar het Waals of Duitstalig landsgedeelte worden overgeplaatst.

Enkele maanden vóór de inwerkingtreding van het Besluit werd de uitbreiding ervan voorbereid en aangekondigd voor het Vlaams taalgebied van de provincie Zuid-Brabant. Eerst had het Koninklijk Besluit van 5 juli 1822 de administratieve grenzen zodanig aangepast aan de taalgrens, dat de arrondissementen Brussel en Leuven de Vlaamse gemeenten omvatten en het arrondissement Nijvel de Waalse. (Later nog gecorrigeerd door de Besluiten van 30 december 1822 en 13 april 1823). Vervolgens verklaarde het Koninklijk Besluit van 26 oktober 1822 de taalbepalingen van 1819 van toepassing op de arrondissementen Brussel en Leuven. Voor beide arrondissementen, in het bijzonder voor de stad Brussel, was een overgangstijd wenselijk geweest, zoals de resultaten ervan in de andere provincies aangetoond hadden.

Tijdens de ruim driejarige overgangsperiode kende het gebruik van het Nederlands in het bestuur en vooral in de justitie een toenemende uitbreiding, al bleef het Frans nog een overwegende positie behouden. Strikter dan vóór september 1819 correspondeerden de regeringsinstanties met de plaatselijke en provinciale besturen in het Nederlands. Zelfs de briefwisseling van minister Van Maanen met de instanties in de Waalse en Duitstalige streken was in het Nederlands gesteld. De eerste maanden in geringe mate, doch van 1821 af veelvuldiger, schakelden lokale ambtenaren en besturen op het Nederlands over. Het gebruik ervan zag relatief de meeste vooruitgang bij de diensten van het departement van Justitie. Druk en aanmoediging van minister Van Maanen, plichtsgetrouwheid en promotieverwachtingen bij de magistraten verklaarden het succes. Als negatieve aanduiding hiervoor mag het feit gelden dat de dertien ambtenaren die eind 1822 het Nederlands onvoldoende machtig bleken te zijn, behoorden tot het departement van Justitie. Na een nieuw onderzoek werden slechts tegen vijf ervan maatregelen genomen: twee werden ontslagen, twee naar een Waalse provincie overgeplaatst, één op wachtgeld gesteld. Ook de verzoeken, in 1822, om de taalbesluiten te verzachten of de uitvoering uit te stellen, kwamen meestal uit de kringen van het rechtswezen. Alle rekwesten werden door de Koning als onaanvaardbaar van de hand gewezen.

3. TOEPASSING VAN DE TAALWETGEVING IN HET BESTUUR, JUSTITIE EN HET ONDERWIJS (1823-'29).

Nauwelijks een maand na de invoering van de taalbesluiten vroeg Willem I een ministerieel verslag over de naleving ervan. In de administraties die onder Binnenlandse Zaken ressorteerden, bleken veertien ambtenaren (bijna allen Walen of Fransen) en twee sociale diensten in het arrondissement Brussel de wet te overtreden. Minister De Coninck nam genoegen met de belofte van de betrokkenen om Nederlands te leren. Doch minister Van Maanen eiste meer concrete waarborgen. In de leerperiode

die de Koning hun op advies van Van Maanen toestond, slaagden de meesten erin de landstaal min of meer te beheersen en hun ambt te behouden. De aard van de latere taalovertrekkingen - zoals het gebruik van het Frans in intern dienstverband, het publiceren van tweetalige documenten, het voorkomen van Franse opschriften op openbare gebouwen - duidde op een verdergaand proces van vernederlandsing. Op dergelijke taalklachten reageerde de regering met een terechtwijzing aan de verantwoordelijke, vaak ook met een circulaire waarin de toepassing van de wet op het bewuste punt geëist werd.

Hoewel minister Van Maanen daardoor zijn competentie te buiten ging, droeg vooral hij, meer dan minister De Coninck, zorg voor de toepassing van de taalwetgeving in bestuurszaken. Hij wist zich hierbij volkomen gesteund door de Koning. In zijn eigen ressort, de justitie, vermocht hij uiteraard de vernederlandsing nog strenger door te voeren. In geen enkele andere sector werden de taalbesluiten stipter opgevolgd, maar ook nergens anders riepen ze sterkere weerstanden op. Met name de naar taal en geest verfransde advocaten verzetten zich tegen de taaldwang ten voordele van het Nederlands. Van Maanen dulde geen uitzonderingen, behalve te Brussel. Op advies van de Minister verleende de Koning aan veertien advocaten van de Brusselse balie de toestemming om tot eind 1825 voor de memoriën en de pleidooien het Frans te gebruiken. Deze toestemming werd voor een tiental advocaten nog tot 1830 verlengd.

Voor het welslagen van zijn taalpolitiek verwachtte Willem I het meeste heil van een vernederlandsing van het lagereschoolwezen in het Zuiden de volledige vernederlandsing ervan in de Vlaamse gewesten verzekerd. Pedagogische en politieke overwegingen dekten elkaar geheel.

Het Koninklijk Besluit van 6 november 1816 stelde twaalf onderwijzerswages ter beschikking van elke Zuidnederlandse provincie. Eén der toekenningsvoorwaarden bepaalde dat in de begunstigde Vlaamse gemeente de onderwijstaal het Nederlands moest zijn en eventueel onderricht van het Frans slechts buiten de gewone schooluren verstrekt zou worden.

Tussen 1817 en '20 richtte de regering in vijftien steden een rijkslagere-school op, bestemd voor kinderen van Noordnederlandse militairen en van plaatselijke gegoede families. De onderwijstaal op deze modelscholen was het Nederlands. De druk van de lokale burgerij leidde echter in het Vlaamse land tot de toevoeging van het vak Frans aan het programma en in het Waalse land tot de splitsing van de vier rijkslagere-scholen in een Nederlandstalige en een Franstalige afdeling. De rijkslagere-scholen, die de basis vormden van het lagereschoolwezen in het Zuiden, hadden overal, behalve te Ieper, een groot succes.

Behalve deze scholen voor de gegoede burgerij stichtte de regering armenscholen. De voertaal daar was in het Vlaamse land, zoals ook op vrijwel alle bijzondere lagere scholen, het Nederlands. Eerder bij uitzondering en dan nog buiten de gewone schooltijd werd het Frans onderwezen. Trouwens, de overgrote meerderheid van de Vlaamse onderwijzers kende nauwelijks of geen Frans.

Voor de opleiding van onderwijzers had Willem I in 1818 een Nederlandstalige kweekschool te Lier opgericht. Als enige opleidingsschool in het Zuiden werd ze ook - zij het in geringe mate - door Waalse en Duitstalige aspirant-onderwijzers bezocht, die mét een uitstekende pedagogische vorming een degelijke kennis van de Nederlandse taal verwierven. Vooral op hen, autochtone onderwijzers, rekende de Koning om het Nederlands in de Waalse gewesten en Duits Luxemburg te verbreiden. De politieke bedoeling van de vernederlandsing van het lager onderwijs manifesteerde zich het duidelijkst in de taalgrensgemeenten. Zowel West- en Oost-Vlaanderen en Limburg als de Waalse provincies Henegouwen en Luik en zelfs de drie arrondissementen van Zuid-Brabant na de grensaanpassingen telden geheel of gedeeltelijk anderstalige gemeenten. Geen enkele Nederlandstalige gemeente in een Waalse provincie had gereageerd op de bedekte uitnodiging, vervat in het Besluit van 15 september 1819, om aansluiting te vragen bij het taalregime van de Vlaamse provincies. Daarentegen ontving Willem I talrijke rekwesten van Franstalige gemeenten in het Vlaamse land om buiten de taaldwang te blijven. Op deze verzoeken heeft de Koning geen beslissing kunnen nemen, omdat hij als voorwaarde stelde het verlies van die Franstalige gemeenten door een aanwinst van Nederlandstalige gemeenten in het Waalse land te compenseren. Meer nog: met instemming van de Koning heeft de regering in Nederlandstalige, gemengde en zelfs Franstalige gemeenten in de taalgrensstreek eenzijdig het Nederlandstalig lager onderwijs uitgebreid. Ook heeft ze rijkswedden toegekend aan enkele Vlaamse hulponderwijzers, verbonden aan lagere scholen bezuiden de taalgrens, zowel in het arrondissement Nijvel als in de provincies Henegouwen, Namen, Luik en Luxemburg. In deze Waalse en Duitstalige gewesten werden ook de middelbare scholen in de taalpolitiek ingeschakeld.

In het Verenigd Koninkrijk werd middelbaar onderwijs - toen de eerste trap van het hoger onderwijs - gegeven in de bestaande colleges en de opgerichte athenea. Het werd in 1817 hervormd; het organiek reglement van 19 februari legde het leerprogramma (met o.m. de vakken Frans en Nederlands) vast, een circulaire van 5 april schreef de vakverdeling voor en beval aan als onderwijstaal de streektaal te gebruiken.

Reeds in 1815 werd aan het Koninklijk College te Gent en in 1817 aan vrijwel alle Vlaamse en aan de belangrijkste Waalse middelbare scholen een leraar Nederlands aangesteld. In de volgende jaren geschiedde dit aan Waalse athenea en colleges van mindere rang. Hoewel het vak Nederlands verplicht was, werd deze cursus slechts door een minderheid van de leerlingen gevolgd.

Ondanks de ministeriële aanbeveling bleef de onderwijstaal op de meeste Vlaamse middelbare scholen het Frans. Alleen de colleges te Poperinge, Tielt, Turnhout en Diest waren eentalig Nederlands. De colleges te Aalst en Ieper hadden een Vlaamse en een Franse afdeling. In 1820 kondigde de minister van Onderwijs A.R. Falck aan dat de voertaal op alle Vlaamse athenea en colleges, evenals in de administratie en bij de justitie, van 1 januari 1823 af het Nederlands moest zijn. Eind 1822 benoemde hij de Noordniederlander H. Wijnbeek tot in-

specteur van de Vlaamse middelbare scholen, inz. belast met de taalcontrole.

Een week vóór de aangekondigde invoering wijzigde minister Falck op advies van Wijnbeek, de taalvoorschriften. Een ministeriële circulaire van 24 december 1822 (bekrachtigd door het Koninklijk Besluit van 18 juni 1823) bepaalde dat het Vlaams middelbaar onderwijs van het schooljaar 1823-'24 af trapsgewijze zou worden vernederlandst en dat alleen op voorwaarde van voldoende kennis van het Nederlands middelbare studie mocht worden aangevat.

Onder de strenge en toch soepele controle van inspecteur Wijnbeek voerden de athenea en colleges systematisch per leerjaar het Nederlands als voertaal in. Met het schooljaar 1828-'29 was geheel het middelbaar onderwijs in het Vlaamse land, Brussel uitgezonderd, vernederlandst. Aan het atheneum te Brussel was de vernederlandsing een jaar uitgesteld en werd ze onvolledig uitgevoerd. Toch was met het schooljaar 1829-'30 de basis gelegd waarop de volledige vernederlandsing gevolgd zou zijn.

Een gevolg van de vernederlandsing van het Vlaams middelbaar onderwijs was een algemene achteruitgang van het vak Frans. Het Nederlands als leerstof won aan belangstelling en werd de facto verplicht. In de Waalse provincies en het Groothertogdom Luxemburg bleef het een facultatieve en weinig gevolgde cursus. Toch betekende de aanwezigheid van Nederlandstalige leerkrachten aan lagere en middelbare scholen de enige bron van vernederlandsing in de Waalse gewesten en Duits Luxemburg. Zij onderwezen de Nederlandse taal niet alleen aan leerlingen op school maar ook aan belangstellende volwassenen, meestal ambtenaren. De waardering voor het Nederlands was er gering, maar alleszins niet zo ontmoedigend als aan de universiteiten.

In 1816 werd met de reorganisatie van het hoger onderwijs een leerstoel in de „Nederduitsche letterkunde en welsprekendheid” opgericht aan de drie Zuidnederlandse universiteiten, Gent, Leuven en Luik. Voor de bezetting van deze leerstoelen werd een beroep gedaan op Noordnederlanders: A. Ten Broecke Hoekstra te Leuven, J.M. Schrant te Gent en J. Kinker te Luik.

Wegens het tergend onbegrip van de studenten nam Ten Broecke Hoekstra in 1821 ontslag. Hij werd door de Noordniederlander G.J. Meyer, leraar Nederlands aan het atheneum te Brussel, opgevolgd. De anti-Hollandse stemming te Gent en het gebrek aan voldoende kennis van het Nederlands bij de studenten verklaarden de geringe belangstelling voor de colleges van Schrant. Ook buiten de universiteit hielp Schrant mee aan de verwezenlijking van de Nederlandse taalpolitiek: hij schreef een handboekje voor keurig taalgebruik, stelde twee bloemlezingen uit de Nederlandse literatuur samen, bezorgde een herdruk van de Verhandeling op d'onacht der moederlyke tael in de Nederlanden van J.B.C. Verlooy en was lid van de Provinciale Commissie van Onderwijs. Wellicht de zwaarste taak wachtte Kinker te Luik. Behalve zijn colleges in de Nederlandse taal- en letterkunde gaf hij, zoals Schrant te Gent, elementair onderricht van het Nederlands. Uit zijn avondlessen aan de meest gevorderden groeide de literaire kring Tandem, die wekelijks een voordracht- en discussieavond hield.

Het organiek reglement op het hoger onderwijs van 25 september 1816 had het Latijn als onderwijstaal hersteld. Naast de voorziene uitzonderingen voor sommige colleges - zoals voor de Franse en de Nederlandse taal- en letterkunde - mocht de academische overheid autonoom vrijstelling van het gebruik van het Latijn verlenen. Hiervan heeft vooral Luik ten voordele van het Frans gebruik gemaakt. Eind mei 1829 adviseerde een regeringscommissie het gebruik van het Nederlands als voertaal te Gent en te Leuven uit te breiden. Doch in deze maanden dachten Koning noch regering aan enige verruiming van de taalverplichting.

4. VAN OFFICIELE TAALDWANG NAAR INDIVIDUELE TAALVRIJHEID (1829-'30).

Een samenwerking tussen jonge liberalen en katholieken om het beleid van de gemeenschappelijke vijand Willem I te bestrijden, kwam voor het eerst in 1827 te Luik tot stand en groeide in het Zuiden spoedig uit tot een eenheidsfront, de Union des Oppositions. Deze oefende onder verschillende vormen druk uit op de Koning en de regering tot herstel van de Zuidnederlandse grieven. Haar meest indrukwekkende acties vóór de Revolutie waren de petitionnementen van 1828-'29 en 1829-'30.

In het eerste petitionnement, dat van november 1828, met 40.000 handtekeningen, kwam de taalgrief pas op het laatste ogenblik en niet dringend voor. Medio 1829, toen de golf reeds aan het uitdeinen was, petitioneerden 93 advocaten van de Brusselse balie voor taalvrijheid bij het gerecht. Ook 18 advocaten van de Gentse balie en 4 uit de provincie Limburg dienden daartoe rekwesten in. De Provinciale Staten van Namen, Limburg, Zuid-Brabant en West-Vlaanderen steunden met ruime meerderheid de advocaten. In de Tweede Kamer stelden Zuidnederlandse leden de vraag waarom het taalgebruik in notariële akten vrij was in het Noorden doch gereguleerd werd in het Zuiden. De Koning, bevreesd voor elke mogelijke discriminatie, vroeg advies.

Opnieuw werd Willem I geconfronteerd met de tegengestelde standpunten van een decennium voordien. Minister Van Maanen verdedigde de handhaving van de taalverplichting, al verzette hij zich niet tegen enkele duidelijk omschreven uitzonderingen. De minister van Binnenlandse Zaken P.L.J. van Gobbelschroy (die in 1825 minister De Coninck was opgevolgd) en de Raad van State adviseerden de opheffing van de taalverplichting voor sommige notariële akten als een eerste stap naar algehele taalvrijheid in het Vlaamse land.

Willem I hoopte beide standpunten te verzoenen met de uitvaardiging op 28 augustus 1829 van twee Koninklijke Besluiten op het gebruik der talen in het Vlaamse land. Het eerste Besluit bepaalde dat notariële akten in de taal van de partijen gesteld moesten worden. Voorts verplichtte het de ambtenaren een authentieke vertaling toe te voegen aan een officiële akte op verzoek van de belanghebbende en de akte in een andere taal dan het Nederlands te verlijden voor bewoners van niet-Vlaamse gewesten en voor vreemdelingen. Ten slotte stond het toe dat notariële aankondigingen behalve in het Nederlands ook in een andere taal werden opgesteld. Het tweede Besluit betrof het taalgebruik in strafzaken. Het schreef voor dat Nederlandson-

kundige beklaagden en getuigen door de onderzoeksrechter in hun eigen taal moesten verhoord worden. In feite heeft Willem I het standpunt van minister Van Maanen onderschreven : het principe „streektaal is voertaal” bleef nog gehandhaafd. Niet lang.

Veel sterker dan het eerste was het tweede petitionnement een katholieke onderneming. Het ontvlamde begin oktober 1829 in West-Vlaanderen, verbreidde zich over geheel het Zuiden en doofde geleidelijk uit in april-mei 1830. Het had een massaal succes : 360.000 handtekeningen werden ingezameld. Het grievenpakket verschilde weinig van het eerste. Wel werd het formeel als één geheel vooropgesteld en, wat de taalpolitiek betreft, stond de eis van vrijheid onmiddellijk en scherp op de voorgrond.

De druk van de publieke opinie dwong de Koning tot een heroriëntering van zijn houding tegenover de meertaligheid in het Verenigd Koninkrijk. In de uitwerking van deze koerswijziging heeft de nieuwe minister van Binnenlandse Zaken F.C.G.G. de la Coste een belangrijk aandeel gehad. Minister Van Maanen werd er nog nauwelijks bij betrokken. Het Koninklijk Besluit van 4 juni 1830 bepaalde dat in geheel het Rijk alle akten en aankondigingen in de taal van de belanghebbende gesteld moesten worden. In bestuurs-, rechts- en financiële zaken mocht op verzoek van de belanghebbende in het Vlaamse land het Frans worden gebruikt en was het verplicht in de Franstalige taalgrensgemeenten. In de Noordnederlandse provincies, het Waalse land en Duits Luxemburg was de streektaal uitsluitend de voertaal van het officiële leven. Het Koninklijk Besluit van 4 juni 1830 maakte een eind aan de officiële Nederlandse taalpolitiek : een - ideële - hoekpeiler van het Verenigd Koninkrijk viel weg.

Verantwoordelijk voor de mislukking van de Nederlandse taalpolitiek waren niet zozeer externe factoren, zoals de late invoering ervan, de strengheid van de controle of de verwaarlozing van een overgangstijd voor de arrondissementen Brussel en Leuven. De werkelijke oorzaken lagen in het basisprincipe van deze taalpolitiek : de monopolisering van het Nederlands tot staats- en nationale taal. Op grond van dit beginsel verkreeg de Nederlandse taalpolitiek onvermijdelijk een expansief karakter. In de Waalse gewesten en Duits Luxemburg werd ze als een directe bedreiging van de taalgaafheid ervaren; in het Vlaamse land werden de Franssprekenden (verfransten, Walen en Fransen) erdoor in hun belangen geschaad. Op deze grieven was het Koninklijk Besluit van 4 juni 1830 een passend antwoord. Het betekende de opheffing van de taalwetgeving van 1814, '19 en '22, niet om in het Vlaamse land de absolute taalvrijheid toe te laten, maar wel om er de individuele taalvrijheid in te voeren, terwijl de eentaligheid van de Waalse gewesten en van Duits-Luxemburg uitdrukkelijk gewaarborgd werd. Aan dit realistisch taalbeleid lag niet de landstaal maar de volkstaal ten grondslag.

Hoeveel met deze principiële wending de meeste taalgrievan van de oppositie werden opgeheven, toch bleef ten aanzien van het taalgebruik een sociaal-psychologische druk op de Noord-Zuidvereniging wegen. De minachting die in Franssprekende kringen voor het Nederlands heerste, was een ontbindende kracht die alleen door de tijd

gekeerd had kunnen worden. Negatief was ook de houding van het Vlaamse volk, dat vreemd en, beïnvloed door de geestelijkheid, afwijzend stond tegenover de „taal van de protestantse Hollander”. Nochtans waren door het contact met een tot cultuurtaal ontwikkeld Nederlands en door de aanwezigheid van een Nederlandstalige elite de voorwaarden vervuld die de taal- en volksemancipatie van het Vlaamse land mogelijk konden maken. Na drie eeuwen van divergerende scheiding bleek het herstel van deze voorwaarden te bruusk en te artificieel om door een volksbeweging gevolgd te worden. In die geest hebben slechts weinigen in het Zuiden de Nederlandse taalpolitiek begrepen en gewaardeerd. Zowel degenen die er zich later ter wille van de godsdienst- en onderwijspolitiek van Willem I van hebben afgekeerd, als de enkelen die de taalpolitiek bleven ondersteunen, hebben na 1830 aan hun Vlaamsgezindheid gestalte gegeven in de ontluikende V.B. Hierbij werd het bevruchtend contact met de taal en cultuur van het Noorden verzekerd en bestendig. In vrijwel alle rangen en gedurende vele generaties bleef het Vlaamse volk afkerig van het Nederlands als cultuurtaal, wat, samen met de anti-Nederlandse geestesgesteldheid, gedeeltelijk het onbegrip en de onwil verklaart waarop de strijders van de V.B. stuitten.

LITERATUUR : A. Prayon-van Zuylen, *De Belgische Taalwetten* (1892); - P. Fredericq, *Schets eener Geschiedenis der Vlaamsche Beweging*, I (1906); - Fr. van Kalken, *Histoire du Royaume des Pays-Bas et de la Révolution belge de 1830* (1910); - E. Banning, *Les traités de 1815 et la Belgique* (1919); - J. des Cressonnières, *Essai sur la question des langues dans l'histoire de Belgique* (1919); - Fl. Blauwkuip, *De taalbesluiten van Koning Willem I* (1920); - H. Pirenne, *Histoire de Belgique*, VI (1926); - K. de Flou, *Het Nederlandsch in België (1814-1830)*, in *Verlagen en Mededelingen van de Kon. Vl. Academie voor Taal- en Letterkunde* (1930, p. 507-527); - P. Harsin, *Essai sur l'Opinion publique en Belgique de 1815 à 1830* (1930); - M. Lamberty, *Philosophie der Vlaamsche Beweging en der overige stroomingen in België* (1933); - A. de Jonghe, *Rond de toepassing van het taalverbod van 15 september 1819 te Antwerpen*, in *Bijdragen tot de Geschiedenis* (1934, p. 136-165); - H.T. Colenbrander, *Willem I, Koning der Nederlanden*, II (1935); - J. de Nooy, *Eenheid en vrijheid in het nationale onderwijs onder Koning Willem I* (1939); - M. Sabbe, *Uit den Taalstrijd in Zuid-Nederland tusschen 1815-1830* (1939); - A. de Jonghe, *De Taalpolitiek van Koning Willem I en de Zuidelijke Nederlanden (1814-1830). De genesis der taalbesluiten en hun toepassing* (1943; 1967, tweede uitgave); - P. Geyl, *Eenheid en Tweeheid in de Nederlanden* (1946); - C. Bronne, *L'Amalgame (La Belgique de 1814 à 1830)*, (1948); - H. Haag, *Les origines du catholicisme libéral en Belgique (1789-1839)* (1950); - R.F. Lissens, *De Vlaamse letterkunde van 1780 tot heden* (1953; 1967, vierde herziene uitgave); - M. Deneckere, *Histoire de la langue française dans les Flandres (1770-1823)* (1954); - L. Wils, *De ontwikkeling van de gedachteninhoud der Vlaamse beweging tot 1914* (1955); - L. Wils, *Vlaams en Hollands in het Verenigd Koninkrijk*, in *Dietsche Warande en Belfort* (1956, p. 527-536); - J. Smeyers, *Vlaams taal- en volksbewustzijn in het Zuidnederlands geestesleven van de 18de eeuw* (1959); - H.J. Elias, *Geschiedenis van de Vlaamse Gedachte*, I (1963); - L. Picard, *Evolutie van de Vlaamse Beweging van 1795 tot 1950*, 3 dln. (1963); - Th. Luyckx, *Politieke geschiedenis van België van 1789 tot heden* (1964; 1973, derde uitgave); - E. de Bock, *Ondergang en herstel of het begin van de 'Vlaamse Beweging'* (1970); - M. de Vroede, *Van schoolmeester tot onderwijzer. De opleiding van de leerkrachten in België en Luxemburg, van het eind van de 18de eeuw tot omstreeks 1842* (1970).

MARC D'HOKER

C. BELGISCHE TAALPOLITIEK 1830-1974.

De jongelui die de Belgische staat in het leven riepen, behoorden tot een leidende stand die Franstalig was. Zij hadden van 1825 tot '30 geijverd voor de opheffing van de door koning Willem opgelegde

taaldwang (o.m. wettelijke verplichting Nederlands te kennen voor de uitoefening van een openbaar ambt) en waren er tenslotte in geslaagd, kort voor de revolutie, de koning een stelsel van taalvrijheid af te dwingen. De hele Belgische aristocratie en bourgeoisie, waar zij ook woonde, was immers in het Frans opgevoed en beschouwde het „Hollands” als een vreemde taal. Het kwam bij haar niet op, de verschillende dialecten die in Vlaanderen, Brabant en Limburg door een nagenoeg ongeletterd volk gesproken werden, te zien als elementen van eenzelfde Nederlandse taal. Bij de stichting van de staat nam de revolutionaire elite de taalnorm van het eigen leefmilieu als maatstaf voor de nieuwe maatschappelijke ordening. Onder invloed van jacobijnse staatsopvattingen en ook al om redenen van efficiency werd beslist, dat alleen het Frans voertaal in openbare zaken zou zijn (heel in het begin werden er enige tweetalige akten opgesteld). Er was geen directe Waalse druk nodig : de afgevaardigden van de Vlaamse arrondissementen vormden de meerderheid in het Congres, maar waren zelf Frans-talig en waren gekozen door een beperkt kiezerskorps van hoofdzakelijk Franstalige notabelen. Het decreet van 27 november 1830 regelde het taalgebruik voor de publikatie van de handelingen van de wetgevende en de uitvoerende macht : de decreten van het Nationaal Congres - later de wetten - en de besluiten van de regering zouden verschijnen in een Bulletin Officiel; voor de gemeenten waar Vlaams of Duits werd gesproken, zou een vertaling worden toegevoegd. De allereerste teksten van de nieuwe staatsmacht, gepubliceerd in het Bulletin des Arrêtés et des Actes, verschenen praktisch uitsluitend in het Frans. Aanvankelijk oordeelde het Voorlopig Bewind dat die Franse tekst de enig officiële zou zijn en dat iedere provinciegouverneur voor een niet-officiële (Vlaamse of Duitse) vertaling moest zorgen, zoals ook gebeurd was onder de Franse bezetting. Gezien de veelheid van dialecten in Noord-België dreigde aldus het gevaar dat in de Vlaamse provincies uiteenlopende dialectvormen en spellingen een soort van ambtelijke bekrachtiging zouden krijgen. De kwestie werd in het Congres aan de orde gesteld : drie afgevaardigden van Vlaamse arrondissementen en een Luxemburgse afgevaardigde eisten, om redenen van doelmatigheid, dat het centrale gezag zelf voor één enkele vertaling zou zorgen. Het Congres ging hiermee akkoord. Fundamenteel bleef echter de goedkeuring van art. 23 van de grondwet, dat bepaalde : „Het gebruik van de in België gesproken talen is vrij; het kan alleen door de wet geregeld worden en uitsluitend voor de handelingen der overheid en voor de rechtszaken”. Die vrijheid voor iedereen betekende in feite de vrijheid voor een kleine minderheid. De Vlaming was verplicht, in zijn contacten met de openbare besturen, Frans te spreken en te schrijven. Voor hem gold het later in de V.B. beroemd geworden gezegde van Henri D. Lacordaire : „Entre le faible et le fort, entre le pauvre et le riche, c'est la liberté qui opprime et la loi qui affranchit”.

1. EERSTE REACTIES. De uitsluiting van het Nederlands uit het officiële leven werd niet zomaar door iedereen aanvaard. Al in 1832 publiceerde de orangistische aristocraat jonkheer Ph. Blommaert zijn Aenmerkingen over de verwaerloozing der Nederduytsche Tael, de eerste brochure tegen de verfransingspolitiek van het nieuwe bewind. Blom-

maert legde, zoals J.B. Verlooy dat reeds in zijn Verhandeling had gedaan, de klemtoon op de noodlottige sociale gevolgen van de verfransing. Geleidelijk zouden steeds meer taalminnaars elkaar vinden. Omdat zij ervan uitgingen, dat de taal gans het volk is, wilden zij die taal niet alleen cultureel revalueren, maar ook juridisch en politiek burgerrecht doen toekennen. Een eerste spectaculaire uiting van Vlaams misnoegen was het Petitionnement van 1840 (z. aldaar), dat een grote 10.000 handtekeningen kreeg, aan de Kamer werd overhandigd en vandaar verzonden naar de minister van Binnenlandse Zaken, die het in zijn archief opborg. Men leest in dat Petitionnement: „Wij verzoeken dat er door eene wetsbepaling worde vastgesteld: 1. Dat alle provinciale en plaatselyke belangen in de Vlaemschsprekende gewesten zullen behandeld worden in het Nederduitsch; 2. Dat 's Ryks ambtenaren in hunne betrekkingen aldaer, hetzy met de gemeentebesturen, hetzy met de ingezetenen, zich zullen bedienen van dezelfde tael; 3. Dat deze tael ook zal moeten gebezigd worden by de regtbanken, wanneer de partyen of de beschuldigten die kunnen verstaen; 4. Dat er eene Vlaemsche Academie, of eene Vlaemsche afdeeling by de Brusselsche Academie, tot aenmoediging der Nederduitsche letterkunde zal worden opgerigt; 5. Dat het Nederduitsch by de Universiteit van Gent en by de andere ryksscholen in de Vlaemsche gewesten dezelfde voorregten zal genieten als het Fransch”. Het was het eerste, duidelijke verzoek tot goedkeuring van taalwetten. Het werd in Vlaamsgezinde kringen druk besproken. Terwijl Conscience en zijn vrienden het volk geleidelijk Vlaamsbewuster maakten, ontstond ook in het parlement een begin van belangstelling voor de taalkwestie. Op 30 mei 1840 zei het kamerlid Lejeune: „De reactie die zich sedert de Revolutie tegen de Vlaamse taal heeft voorgedaan, is overdreven geweest”.

Een tweede opmerkelijke gebeurtenis was de oprichting door de regering in 1856 van een Vlaemsche Commissie (z. aldaar), ook Grievencommissie genoemd, die verzocht werd het taalprobleem nader te onderzoeken. Haar rapport werd in 1859 gepubliceerd. Het eiste niet de éentaligheid van Vlaams-België, maar wel de erkenning van het Nederlands op de verschillende gebieden van het openbare leven in dat landsgedeelte. De regering nam duidelijk afstand van de besluiten en publiceerde een tegenrapport.

De taalstrijd zou ook in het parlement nog niet zo spoedig concrete resultaten opleveren. Andere problemen eisten de aandacht van de kamerleden op. (Van 1846 af werd het politieke leven steeds meer beheerst door de doctrinaire confrontaties tussen liberalen en katholieken). Wel kwamen er kleine tegemoetkomingen tot stand: in 1860 werden in de spoorwegstations van het Vlaamse land tweetalige opschriften aangebracht. Voor een stevige impuls zorgde het in mei 1861 te Brussel opgerichte Vlaamsch Verbond, dat in de partijen de kandidatuur van Vlaamsgezinden bevorderde en het programma van de Grievencommissie overnam. De Nederduitsche Bond te Antwerpen verenigde katholieke en liberale Vlaamsgezinden en slaagde erin militante flaminganten als J. de Laet, L. Gerrits en E. Coremans naar de Kamer te sturen. Van betekenis voor de opinievorming van de massa was in

april 1863 de zaak-Karsman : Karsman was te Antwerpen veroordeeld, omdat hij een dichtbundel had uitgegeven zonder vermelding van drukker, en mocht voor het Hof van Beroep te Brussel door zijn advocaat niet in het Nederlands verdedigd worden. De openbare opinie in Vlaanderen reageerde daarop zeer scherp. Ook de terechtstelling, op 16 november 1865, van J. Coucke (z. aldaar) en P. Goethals was oorzaak van grote verontwaardiging. In december 1866 lichtte het kamerlid L. Gerrits, bij de bespreking van de justitiebegroting, de Vlaamse taalgrievens m.b.t. het gerecht toe. De ministers J. Bara en W. Frère-Orban antwoordden dat er geen reden tot ontevredenheid bestond. Op 5 december 1867 - nog onder invloed van de beroering rondom de zaak Coucke en Goethals - diende De Laet een wetsvoorstel in, dat ertoe strekte van de rechters in Vlaanderen en Brussel kennis van het Nederlands te eisen. Het voorstel werd verworpen. Op de Gentenaar A. de Maere-Limnander na stemde de hele liberale linkerzijde tegen.

2. BRES IN DE WAL. Een beslissend keerpunt was 1870. In België kwam een einde aan het liberaal bewind dat sedert 1857 het land bestuurd had en overheerst was geweest door anti-Vlaamse ministers. De katholieke oppositie, die de laatste jaren steeds meer Vlaamsgezinden had aangetrokken, nam het bestuur over. In het buitenland noteerde men de ineenstorting van het Franse keizerrijk, wat de Vlamingen bevrijdde van de nachtmerrie der steeds mogelijke inlijving bij Frankrijk en voor de Franstaligen een zwaar prestigeverlies betekende. De Duitse zege was indirect een aanmoediging voor de flaminganten, die zich cultureel verbonden voelden met de letterkundigen en filologen van over de Rijn, waar hun taalstrijd trouwens heel wat sympathieke belangstelling kreeg.

Op 13 april 1872 diende Coremans een wetsvoorstel in dat ertoe strekte de magistraten en ministeriële officieren in strafzaken, in Vlaanderen en in Brussel, te verplichten „het recht in het Nederlandsch te bedienen in alle zaken, waar het niet vastgesteld zal worden, dat de beschuldigde, de betichte of de overtreder de Fransche taal machtig is en liever heeft dat men dezelve bezigt”. Het leek erop dat dit voorstel in het moeras van de parlementaire procedure zou wegzinken, maar een nieuw schandaal kwam plots de publieke opinie beroeren. Op 19 oktober 1872 weigerde de Vlaamse arbeider J. Schoep (z. aldaar) op het gemeentehuis van Molenbeek de geboorte van zijn kind in het Frans te melden. Voor de rechtbank gedaagd, werd hij veroordeeld. De gerechtelijke beroepsprocedure werd door het publiek met spanning gevolgd, en toen het Hof van Cassatie tenslotte in zijn arrest stelde dat het advocaten krachtens artikel 23 van de grondwet verboden was in het Nederlands te pleiten, was de verontwaardiging zo algemeen, dat de Kamer besefte dat er iets moest gebeuren. Een wetsontwerp werd ingediend dat, na moeizame debatten, waarbij de Franstaligen de bepalingen deernlijk afzwakten, de wet-Coremans van 17 augustus 1873 werd, die het de Vlamingen veroorloofde hun taal te gebruiken voor de rechtbanken van de Vlaamse gewesten, maar nog niet te Brussel. Die eerste taalwet was de bres waardoor de andere wetten zouden volgen. Zij werd in beide Kamers met grote meerderheid goedgekeurd. De toepassing lokte echter veel tegenkanting uit. Rechters negeer-

den de wet, zonder dat minister of parlement protesteerde. In 1878 stelde het Willemsfonds een onderzoek in naar de sabotage; het rapport-Vuylsteke was bezwarend voor het gerecht. Toch verbeterde de situatie geleidelijk, mede dank zij de oprichting van Vlaamse pleitgenootschappen bij de balies.

In 1878 kwam de tweede taalwet tot stand. De Laet diende op 6 april 1876 een wetsvoorstel in dat voorzag in het gebruik van het Nederlands door de gemeentelijke, provinciale en centrale overheid in de betrekkingen met Nederlandstalige particulieren en besturen. Ieder Belgisch burger in Vlaanderen zou nochtans het recht behouden in het Frans bediend te worden. Het onderzoek van het voorstel duurde twee jaar. Toen het verslag van de midden-afdeling der Kamer voorstelde ook de rechten van de Vlamingen in Wallonië te waarborgen, was de Waalse reactie negatief. De liberale Vlaamsgezinden, die vreesden dat de klerikalen in Vlaanderen met de eer zouden gaan strijken, stonden insgelijks achter het wetsvoorstel, maar waren van mening dat de Walen zelf dienden te oordelen over de erkenning van Vlaamse taalrechten in Wallonië. De taalwet - De Laet van 22 mei 1878 kwam lelijk verminkt uit de bespreking, aangezien de bepalingen enkel van toepassing waren voor de centrale besturen en de gemeentelijke en provinciale besturen erbuiten bleven. Ook deze wet zou vele jaren ontdoken worden.

Kort na de publikatie viel het katholieke ministerie, kwamen de liberalen opnieuw aan het bewind en ontbrandde de schoolstrijd in alle hevigheid. Betekenisvol voor de groeiende Vlaamse invloed in het parlement was de beslissing van het nieuwe bewind om het Beknopt Verslag van de kamerdebatten ook in het Nederlands te laten verschijnen.

De derde taalwet had betrekking op het taalgebruik in het onderwijs. De wet van 1850, die enige orde had gebracht in het rijksonderwijs, bepaalde dat in de Vlaamse provincies het Nederlands even grondig moest worden bestudeerd als het Frans. Die bepaling bleef echter vrijwel een dode letter en het officieel voortgezet onderwijs werkte zeer verfransend. In het vrij onderwijs was de toestand nog erger en werd het gebruik van het Nederlands zelfs tijdens de vrije uren gestraft (wat in 1875 de Blauwvoeterie van A. Rodenbach deed ontstaan). Onder de nieuwe regering waren de Vlaamsgezinde liberalen verdeeld. De radicalen (M. Rooses, J. Sabbe, A. Prayon van Zuylen) eisten de volledige vernederlandsing van het voortgezet onderwijs; de gematigden (J.F.J. Heremans, J. Vuylsteke, J. de Vigne) vreesden de concurrentie van het katholieke onderwijs en stelden een geleidelijke vernederlandsing voor. De radicale studie van Jan van Beers (Het Hoofdgebrek van het middelbaar onderwijs, 1879) leverde stof tot vinnige discussies. De regering bleef passief. Daarom dienden Coremans en De Vigne in april 1881 ieder een wetsvoorstel in. Beide teksten werden versmolten en verzonden naar de midden-afdeling van de Kamer. Daar be-toogde rapporteur X. Olin (Nijvel) dat het Nederlands het recht had op gelijke voet met het Frans te worden behandeld. De minister van Onderwijs P. van Humbeeck bleef niettemin aarzelen - men bevond zich toen midden in de schoolstrijd - en pas na de verkiezingen van juni 1882 kwam er schot in de bespreking en kon de tekst in beide kamers met een grote meerderheid worden goed-

gekeurd.

De wet - Coremans-De Vigne van 15 juni 1883 bepaalde dat het Nederlands voertaal zou zijn in de voorbereidende afdelingen van het rijksmiddelbaar onderwijs en dat in het eigenlijke middelbaar onderwijs een bepaald aantal vakken in die taal zouden worden gedoceerd. Er werd voorzien in afwijkingen van die regel ten voordele van het Frans. Onmiddellijk rees verzet tegen de toepassing. Studieprefecten saboteerden openlijk. De Franstalige burgerij reageerde ongunstig. Er waren ook te weinig leraren om de aangeduide vakken in het Nederlands te onderwijzen. Minister Van Humbeeck, wiens schoolwet van 1879 de openbare lagere-„scholen-zonder-god” had doen leeglopen, vreesde dat de taalwet nu ook de middelbare scholen zou ontvolken. Daarom reageerde hij niet tegen de boycot. Wel richtte hij bij de Gentse universiteit een Vlaamse normaalafdeling op om de toepassing van de taalwet te vergemakkelijken en dat was de eerste stap naar de vernederlandsing van de Rijksuniversiteit.

De eerste drie taalwetten kwamen tot stand, niet zozeer omdat het parlement geloofde in de argumentatie van de Vlaamsgezinden, maar omdat het gevoelig was voor de agitatie (zaken-Karsman, -Coucke en Goethals, -Schoep; manifesten, rapporten en betogingen der flaminganten). De wetten brachten aanvankelijk weinig verandering in de homogene Franstaligheid van het establishment. Toch was een niet-omkeerbare beweging ingezet. Zij werd bevorderd door het aantreden, in 1884, van een katholiek kabinet dat vooral op Vlaanderen steunde. Onmiddellijk na de ambtsaanvaarding herinnerde de regering de provinciegouverneurs eraan, dat de taalwet in bestuurszaken stipt moest worden nageleefd. Tweetalig werden : de titels van de staatsleningen (1885), de muntstukken (1886), de bankbiljetten (1888), de postzegels (1891), het staatsblad (1895). Op 13 oktober 1887 werd koning Leopold II in de Nederlandse Schouwburg te Brussel door burgemeester Buls ontvangen. De burgemeester sprak Nederlands en de koning antwoordde in dezelfde taal. Op 27 november 1888 werd door Coremans de eerste Nederlandse toespraak in de Kamer gehouden. Bestaande wetten werden verbeterd. In 1888 werd beslist dat de aspirantofficieren een „genoegzame” kennis van het Nederlands moesten bezitten. In 1890 werd op de wet op het hoger onderwijs het amendement-Helleputte-Nerincx aangenomen, dat van de leden van de rechterlijke macht een minimumkennis van de volkstaal eiste. Nog in 1890 bepaalde een wet dat een notaris, om benoemd te worden in Vlaanderen en te Brussel, door een examen zijn kennis van het Nederlands moest bewijzen.

3. GELIJKHEID IN RECHTE. Het laatste decennium van de 19de eeuw werd een nieuwe reeks van taalwetten goedgekeurd.

Een eerste wet betrof de openbare besturen. In 1884 dienden De Vigne en Coremans wetsvoorstellen in om de niet-toepassing van de wet-Coremans te verhelpen. Hun teksten kwamen pas in 1888 voor de Kamer en lokten daar heftige Waalse kritiek uit. Na verwarde debatten kwam er een wet tot stand, die slechts geringe verbeteringen in de wet-Coremans aanbracht. Ook aan de verbetering van de taaltoestand bij de rechtbanken werd gewerkt. De wet-Coremans-Le Jeune (4 september

1891) regelde het taalgebruik bij de hoven van beroep te Brussel en te Luik : een vonnis, in eerste aanleg in het Nederlands geveld, kon voortaan ook in die taal in beroep worden afgehandeld. In 1892 stelde Coremans bij de herziening van de grondwet voor, art. 23 zo te wijzigen dat ook het Nederlands officiële rijkstaal zou worden en de taalrechten der Vlamingen uitdrukkelijk zouden worden gewaarborgd. Van Vlaamse zijde was men echter verdeeld en Coremans trok zijn voorstel tenslotte in. Ook de kritiek van de Franstaligen was heftig geweest : te Namen had een Waals congres de opheffing van de Vlaamse taalwetten geëist. In april 1892 breidde de invoering van het algemeen meervoudig stemrecht het kiezerskorps uit, wat de numerieke macht van de Franstalige notabelen verzwakte. Steeds meer parlamentsleden gingen de grondwettelijke eed in het Nederlands afleggen. Het kamerlid Begerem zorgde in 1894 voor een wet die het de ambtenaren mogelijk maakte de ambtseed rechtsgeldig in het Nederlands af te leggen. In 1897 werd bij de wet op de burgerwacht een amendement-Heuvelmans aangenomen dat het Nederlands invoerde in het beheer en de opleiding van de wacht in de Vlaamse gemeenten.

Geleidelijk was ook de vraag gerezen, of men - nu steeds meer kamerleden Nederlands spraken - officieel over een Nederlandse tekst kon beraadslagen. In 1895 diende Helleputte een wetsvoorstel in, gesteld in het Nederlands en vergezeld van een Franse vertaling. Kamervoorzitter A. Beernaert beval de Vlaamse tekst als vertaling te beschouwen. Daarop dienden De Vriendt en Coremans wetsvoorstellen in tot erkenning van de gelijkheid van beide landstalen. Hun eengemaakte tekst werd in de Kamer goedgekeurd, maar daarna in de Senaat verminkt. Bij de tweede bespreking in de Kamer pleitte de socialist E. Vandervelde krachtig voor de gelijke erkenning. De Kamer keurde een nieuwe tekst goed, die haar eerste versie eerbiedigde, en de Senaat maakte geen bezwaren meer. De gelijkheidswet van 18 april 1898 was de eerste taalwet van nationale betekenis. Alle vorige taalwetten hadden enkel betrekking op de Vlaamse gewesten; het waren concessies aan burgers van de tweede rang. Voor de eerste maal werden de Vlamingen erkend als gelijken van de Franstaligen.

In 1900 bracht de evenredige vertegenwoordiging een billijker evenwicht in de verdeling van de parlementaire mandaten en indirect een versteviging van het Vlaamse element in de liberale partij.

De eerste jaren van de 20ste eeuw werd de taalstrijd steeds meer gericht op de vernederlandsing van het onderwijs. Pogingen van Coremans om de taalwet van 1883 toepasselijk te maken op de vrije scholen, waren in 1889 en 1894 gesaboteerd door de clerus. In 1901 waagde Coremans een nieuwe poging. Zijn wetsvoorstel volgde een lange lijdensweg en sneuvelde in juni 1907. (In september 1906 hadden de bisschoppelijke Instructions Collectives richtlijnen inzake het taalgebruik in de colleges gepubliceerd). In 1910 verplichtte de wet-Franck-Segers het vrij onderwijs toch tot een gedeeltelijke vernederlandsing van de leervakken. In 1906 trachtte Helleputte in het debat over het ontwerp op de Kempense mijnen de ambtenaren van het mijnbestuur en de leden van de mijnraad tot tweetaligheid te verplichten. Zijn amendement werd aangenomen, maar in april 1907 werd de wet

ingetrokken en in de nieuwe versie van 1911 werd de taalclausule niet gehandhaafd.

De laatste jaren voor de oorlog naderde de campagne voor de vernederlandsing van de Gentse universiteit de poorten van het parlement. In mei 1905 had priester Daens tevergeefs een schuchter wetsvoorstel in die zin ingediend. Op 24 maart 1911 dienden F. van Cauwelaert, L. Franck en E. Anseele een voorstel in namens de Vlaamsche Hoogeschoolcommissie, maar hun tekst zou niet meer voor de oorlog in de openbare vergadering komen. Wel keurde het parlement nog twee taalwetten goed: de wet van 2 juli 1913, die bepaalde dat de Vlaamse dienstplichtigen per 1 januari 1917 in het Nederlands zouden worden opgeleid, en de wet-Pouillet van 19 mei 1914, die bepaalde dat het kind in het lager onderwijs in zijn gebruikelijke taal moet worden onderwezen.

Na de Eerste Wereldoorlog brak een nieuwe periode aan in de V.B. Het enkelvoudig algemeen stemrecht democratiseerde de Wetstraat en vermeerderde het aantal Vlaamsgezinde kamerleden. Geen enkele partij beschikte over de volstreekte meerderheid, wat het sluiten van akkoorden, over de partijgrenzen heen, bevorderde. Twee fundamenteel verschillende opvattingen beheersten de Vlaamse strategie: de minimalisten bouwden voort op de taalwetten en hoopten daarvan in het kader van de eenheidsstaat de geleidelijke zuivering van de toestand; de nationalisten wezen de taalwetterij af en ijverden voor een federalistische staats hervorming. Het eerste punt dat de Vlaamsgezinden na 1918 voor de Kamer brachten, betrof niet de vernederlandsing van Gent. Van Cauwelaert diende een wetsvoorstel in dat voorzag in de eentaligheid van de openbare besturen in Vlaanderen. Het werd in juni 1921 tot wet, maar de tekst was zodanig verzwakt, dat de Vlaamse opinie bitter ontgoocheld was. Toen stelde Van Cauwelaert de kwestie Gent aan de orde. Een voorstel dat in de geleidelijke vernederlandsing van de universiteit voorzag, werd op 22 december 1922 in de Kamer goedgekeurd, maar strandde in de Senaat. Minister P. Nolf diende dan een ontwerp in tot splitsing van de universiteit; het werd in 1923 tot een wet die door de flaminganten als halfslachtig werd afgewezen. In oktober 1928 kwam een nieuwe taalwet op het leger de wet van 1913 een weinig verbeteren.

4. DUBBELE EENTALIGHEID. De Borms-verkiezing van december 1928 sloeg het establishment met verstomming en deed het eindelijk de ernst van de Vlaamse grieven inzien. Van 1918 tot '28 waren de voorstellen van de flaminganten bij herhaling door de Kamers verminkt. Nu kwam er plots vaart in de wetgeving. De wet van 5 april 1930 voerde de vernederlandsing van de Gentse universiteit door. In alle partijen begon men aan een grondige herziening van de wetgeving, waarbij men voor een beslissende keuze stond: over het hele land de tweetaligheid veralgemenen of in beide landsgedelen de eentaligheid invoeren (d.w.z. in Wallonië behouden) en de tweetaligheid enkel in hoofdstad-Brussel opleggen. Wallonië sprak zich uit voor de eentaligheid en ook de socialistische partij en de katholieke minimalisten dachten aan een regeling op regionale basis. Met dat perspectief begon men de ontwerp-teksten op te stellen. Een poging onder de regering-Jaspar (1927-'31) om het taalgebruik in het lager en het middelbaar onderwijs te regelen,

was gestrand op het verzet van de liberalen, die de Franstalige minderheden in Vlaanderen niet wilden prijsgeven aan het (nochtans ook door de Waalse minister F. Bovesse verdedigde) beginsel: streektaal is onderwijstaal. Maar in 1932 was het zover. Opnieuw kwamen belangrijke taalwetten tot stand: inzake bestuur (28 juni 1932), onderwijs (14 juli 1932), gerecht (15 juni 1935) en leger (30 juli 1938). Hoofdprincipe was de eentaligheid van Vlaanderen en Wallonië. Het grote verschil met de vroegere wetten was dat deze laatste te danken waren aan het parlementair initiatief en tijdens de behandeling steeds ernstig verminkt werden door de Fransstaligen. De nieuwe wetten werden ingediend door de regering en in de loop van de debatten door prestigieuze Vlaamse leiders (F. van Cauwelaert, C. Huysmans) en onder druk van de nationalistische oppositie nog verbeterd. Zij bleven echter een grote fout vertonen. Op de wet in gerechtszaken na, voorzagen zij niet in voldoende sancties. Zij zouden dan ook vaak overtreden worden, wat een permanente malaise onderhield in de V.B., de tegenstanders van de taalwetterij in hun oppositie sterkte en leidde tot spectaculaire acties (z. F. Grammens). Van 1938 af geraakte het land in de ban van de oorlogspsychose. Op 25 april 1939 kondigde het nieuwe kabinet-Pierlot aan dat het ministerie van onderwijs zou worden aangepast aan de culturele dualiteit van het land, maar het bleef bij die beginselverklaring, want twee weken later vielen de Duitsers binnen.

Na de bevrijding in 1945 was het klimaat aanvankelijk weinig gunstig voor de V.B. De taalwetten werden soms brutaal genegeerd. De talentelling van 1947 werd beïnvloed door het anti-Vlaamse repressiegestook, zodat de uitslagen nadelig uitvielen voor de Vlamingen en een aantal Vlaamse gemeenten op de taalgrens bij de andere taal werden ingedeeld. De Vlaamsgezinde politici, vooral in de Christelijke Volkspartij, die aandrongen op eerbiediging van de taalwetten en diverse wetsvoorstellen indienden om de gevolgen van de repressie te verzachten, grepen de herrie rondom de talentelling aan om het probleem van het samenleven der twee taalgemeenschappen principieel aan de orde te stellen. Zij gingen ervan uit, dat het niet meer volstond scheve taaltoestanden recht te trekken. Op 3 mei 1948 werd bij wet het centrum-Harmel opgericht, dat tot opdracht kreeg de Vlaams-Waalse problemen te bestuderen. Op 24 april 1958 diende het zijn eindverslag in. R. van Elslande had inmiddels een wetsvoorstel ingediend tot oprichting van culturele raden. Het kreeg nauwelijks enige steun. De repressie, de koningskwestie (1945-'50), de schoolstrijd (1952-'58) en het Kongo-drama (1959-'61) eisten de aandacht en de energie van de Kamers op. In de V.B. bleef het nochtans roerig. Het opblazen van de IJzertoren, de congressen van de culturele fondsen, de actie van G. van den Daele voor een billijker taalevenwicht in de openbare besturen, lieten de Vlaamse opinie verre van onverschillig. Het parlement volgde echter niet, zodat de taalproblemen geleidelijk op kookpunt kwamen. De ontevredenheid over de verouderde taalwetten was groot. Het kabinet-Eyskens slaagde er niet in de tienjaarlijkse talentelling door te voeren. Die regering zette een belangrijke stap naar de culturele autonomie: bij wet van 18 mei 1960 werden radio en televisie gesplitst in een Vlaams en een

Waals instituut.

De regering-Lefèvre zou de moeilijkheden frontaal aanpakken. Met de steun van een grote parlementaire meerderheid, die kennelijk opgeschrikt was door de grote Vlaamse betogingen in Brussel, kwam opnieuw een reeks taalwetten tot stand: de wet van 8 november 1962 tot vastlegging van de taalgrens en tot aanpassing van de bestuurlijke grenzen aan die taalgrens; de wet van 30 juli 1963 op het onderwijs, waarbij het beginsel Streektaal is Onderwijstaal werd bevestigd en de transmutatieklassen voor de Franstaligen in Vlaanderen werden afgeschaft en waarbij ook een stelsel van faciliteiten werd ingevoerd voor de Franstaligen in zes Brusselse randgemeenten; de wet van 2 augustus 1963 die het taalgebruik regelde in bestuurszaken en het bedrijfsleven in Vlaanderen gedeeltelijk vernederlandste. In 1965 werd ook nog een wetsontwerp goedgekeurd op de automatische aanpassing van het aantal kamerzetels aan de bevolkingscijfers.

Op het einde van de legislatuur had een meerderheid van Vlaamse en Waalse parlementsleden begrepen dat de nieuwe taalwetten dienden te worden aangevuld door een grondwetsherziening. Van Waalse zijde had men ingestemd met de (voor Wallonië) nadelige zetelaanpassing, op voorwaarde dat de Waalse minderheid grondwettelijk zou worden beschermd. In 1965 begon toen een lange reeks van besprekingen over de herziening van de grondwet, die zich vooral afspeelden in partijpolitieke of parlementaire commissies, zonder dat het ooit tot een nieuwe wet of de goedkeuring van een communautair grondwetsartikel kwam. In 1970 kwam het kabinet-Eyskens met een regeringsakkoord voor de Kamers, dat beoogde een punt te zetten achter honderd jaar Belgische taalwetterij. Moeizame parlementaire debatten leidden tot een vrij ingrijpende wijziging van de grondwet (z. Federalisme) en tot de goedkeuring van wetten op de culturele autonomie (z. aldaar). De taalproblematiek werd wat naar het achterplan gedrongen door het streven naar institutionele hervormingen, wat een normale evolutie mocht heten, want in Vlaanderen was de verfransing nu wel helemaal afgeremd en ging de aandacht naar de aanpassing van de staatsstructuur aan de nieuwe realiteit van de regio's. Toch werd ook na de grondwetsherziening nog inzake taalgebruik gelegifereerd. In de Cultuurraad (de wetgevende Kamer op cultureel gebied) werden decreten goedgekeurd op het taalgebruik in de sociale betrekkingen tussen werkgevers en werknemers (19 juni 1973) en op het taalgebruik bij de aflegging van de ambtseed door de mandatarissen (11 april 1972). In de Brusselse agglomeratie, waar het gezinshoofd van 1 september 1971 of opnieuw vrij mocht beslissen in welke taal zijn kind op school wordt opgevoed, bleef de positie van de Nederlandsprekenden ook na de grondwetsherziening zorgwekkend. De structuur van het kleuter- en lager onderwijs voor Vlaamse kinderen werd weliswaar verbeterd en op cultureel gebied werd de autonomie ook voor de Vlaamse gemeenschap van Brussel doorgetrokken, maar ieder verworven recht werd geregeld aangevochten door extreem-francofone groepen en politici. Na de parlementsverkiezingen van 10 maart 1974, die het Front des Francophones een koud stortbad bezorgden, kwam echter in een meer ontspannen klimaat een eerste gesprek „van gemeenschap tot gemeenschap” tot

stand, met het oog op een verbetering van de verhoudingen onder de Brusselse taalgemeenschappen.

MANU RUYYS